

“אתה וירבעם תחלקו את המלוכה”

תום שוחט בוגר מחזור י'

מבוא

מקריאת שנים עשר הפרקים הראשונים של ספר מלכים, העוסקים במלכות שלמה ובנו רחבעם, עולה בבירור כי הם האשמים בפילוג הממלכה. חטאיו של שלמה בתחום חוקי המלך, ובעקבותיהם הכנסת הפולחן הזר לממלכה, כמו גם חוסר ההכרה של רחבעם ביכולותיו ואיוולתו המקצועית, ניכרים לעין ונידונו בהרחבה.¹ יחד עם זאת, רב בחר להטיל את האשמה דווקא על דוד וקבע שהרגע שהכריע את גזירת הפילוג הוא דווקא הרגע בו הסתפק דוד אם לקבל את טענתו של מפיבשת.² במאמר זה אבקש לנסות ולהבין כיצד קרא רב את האירועים בתקופת דוד כך שהובילו לפילוג הממלכה בימי רחבעם.

עלייתו של דוד למלוכה

מרגע עלייתו של דוד על במת ההיסטוריה, הוא מוצג כאדם הראוי למלוכה אך שאינו בהכרח חפץ בה. למרות ששאל כבר הודח בספר שמואל (א, טו), דוד מופיע בפרק ט"ז רק לאחר שה' מאלץ את שמואל למשוך את מחליפו של שאל. אפילו אז הוא אינו מתואר כבחירתו הראשונה של שמואל. גם לאחר שנמשח, דוד אינו עושה דבר מעצמו בכדי להתקדם לתפקיד אליו יועד. הוא נקרא לשמש כנושא כליו של המלך בשל כישורי הנגינה שלו³ ואף למאבק נגד גלית הוא מגיע כמעט במקרה.⁴ הוא נבחר למלחמה נגדו רק לאחר שאף אחד מהמועמדים המתאימים לכך לא היה מוכן וכל שאיפתו הייתה להסיר חרפה מעל ישראל. גם אם ידע על הפרס המובטח למכה גלית, כאשר מבקש שאל לתת לו את בתו מירב, דוד מסרב. אפילו כאשר שאל רוצה לתת לו את מיכל, נראה שדוד מוכן לקבל אותה רק כתירוץ בכדי להרוג עוד מאתיים פלשתים ולהביא למלך את עורלותיהם. לא זו בלבד, כאשר שאל רודף אחרי דוד ומנסה להורגו, דוד אינו דן אותו כרודף ואינו מורד במלכותו.⁵ הוא עושה כל שביכולתו בכדי לעזור לשאל ולעם ישראל ובשתי הזדמנויות שונות שיכול היה להמית את שאל, הוא בחר למנוע באופן אקטיבי את המתתו, עד שלא נשארה לו ברירה והוא בורח אל ארץ פלשתים.⁶ בארץ פלשתים, למרות הצטרפותו

¹ ראה ב. ו. טוכמן, "מצעד האיוולת", מעריב, 1986.

² בבלי, שבת נ"ו ע"א.

³ שמואל א טז.

⁴ שמואל א יז.

⁵ שמואל א כד.

⁶ שמואל א כז.

למלחמה כנגד עם ישראל, הוא עוזר לבני שבט יהודה ומשקר למלך הפלישתי, מה שמאפשר את ההבנה שגם להיטותו להצטרף למלחמה נגד עם ישראל היא שקר.⁷ כאשר דוד שומע ששאול נופל במערכה על הגלבוע, הוא דואג להרוג את המבשר שהעז לומר שפגע בשאול ומקונן עליו מתוך השוואה ליהונתן אוהבו.⁸ כאשר רכב ובענה הורגים את איש בשת, דוד דואג להציג לכל את איברייהם הכרותים בכדי להפסיק את הרג בני משפחתו של שאול.⁹ מתיאורים אלו ניתן להבין שהמספר מתאמץ מאד להציג את דוד כמי שרוצה למלא את מקומו של שאול ולהמשיכו לאחר מותו, כיורש טבעי וחוקי מתוקף היותו חתנו, ולא להפוך לאוזורפטור המחליף את השלטון באופן מוחלט תוך מהפכה ושפיכות דמים.¹⁰

קשה להמעיט בערכם של מאמצי דוד להציג את עצמו כמי שמנסה להיות ממשיכו של שאול ולא מחליפו, אולם על אף מאמציו, יחסו לבית שאול יצר חוסר אמון עמוק בממלכה. כמות אנשי בית שאול שמצאו את מותם בנסיבות שנקשרו לדוד גדולה מכדי לאפשר לעם לראות בדוד את ממשיכו הטבעי של שאול. עצם המחשבה של העמלקי לברש לדוד על מות שאול ובניו נובעת ממחשבה שדוד חפץ בכך. זוהי, ככל הנראה, תוצאה של הקללות והאיחולים של דוד לשאול מתוך התקווה שהי' יגפנו או יומו יבוא או במלחמה ירד ונספה.¹¹ גם ההבדלים בין קינתו של דוד על שאול ובין קינתו על יהונתן מעלים את המסקנה שדוד אינו עצוב על מות שאול כאדם, אלא רק על נפילתו כמלך.¹² את בני רצפה בת איה הוא מסר ביד הגבעונים¹³, גם אם בצער רב ומתוך חמלה על בני יהונתן, ולכן גם על מותם של אבנר ואיש בשת הוא נאלץ להתנצל ולהבהיר שלא היה אחראי עליו.¹⁴ נסיבות אלו הן שהובילו לסיפור של מפיבשת.

פרשת מפיבשת¹⁵

כאשר דוד שואל אם יש עוד שנותר לבית שאול, מתגלה שישנו עבד של בית שאול בשם ציבא. נראה שמאז מות שאול, ציבא הפך לבן חורין בעל מעמד שמאפשר לו להיות אדון של עבדים בעצמו, אם כי ייתכן שהוא היה פקיד במערך השלטוני של בית שאול. בכל אופן, לא נראה שהוא שש לחזור לעבדות. כאשר דוד טוען שהוא מחפש את השרידים של בית

⁷ שמואל א כט.

⁸ שמואל ב א.

⁹ שמואל ב ד.

¹⁰ להרחבת רעיון זה, ראה א. בזק, 'שמואל ב' - מלכות דוד', מגיד-קורן, ירושלים תשע"ד.

¹¹ שמואל א כו, י.

¹² ראה ר. מגידוב, 'קינת דוד - שמואל ב' א' 19-27', מכון הרטמן, 2022.

¹³ שמואל ב כא.

¹⁴ שמואל ב ג.

¹⁵ שמואל ב ט.

שאול בכדי לעשות איתם חסד, ייתכן שציבא חושד ואולי אף מקווה שהוא יעשה איתם חסד כמו שעשה עם איש בשת ובני רצפה, מתוך רצון להיפטר ממתחרים פוטנציאליים, כך שציבא יהפוך לחופשי באופן מוחלט. לכן הוא אינו מהסס, מכנה את עצמו עבד של דוד ומוסר לדוד את מיקומו של מפיבשת, בנו הנכה של יהונתן, בלודבר. לא לחינם משתמש מפיבשת כלפי עצמו בכינוי "הכלב המת", אותו ביטוי שדוד השתמש בו כדי לתאר את עצמו כאשר שאול רדף אותו ללא צורך, לטענתו.¹⁶ כמו כן, לא לחינם אומר דוד למפיבשת "אל תירא". לתדהמתו של ציבא, דוד אכן עושה חסד עם מפיבשת ומשיב את ציבא לעבדותו. נראה שציבא מחכה לשעת כושר להתנער מעולו של מפיבשת, אשר מגיעה בזמן מרד אבשלום. ציבא הולך לעזור לדוד אך מנצל את ההזדמנות וטוען כי מפיבשת הנכה לא הגיע יחד אתו מתוך תקווה שישבו למלכותו.¹⁷ מפיבשת לא יכול להיות שם בכדי להתנגד ודוד, בעת צרתו, מקבל את טענתו של ציבא ומוסר לו, בהתאם ליכולתו ובתנאי שישבו למלכותו, את כל מה שנתן בזמנו למפיבשת. ייתכן שטענת ציבא מתקבלת על רקע של חשד ישן של דוד בנוגע לחתרנות של בית שאול וקללתו של שמעי רק מוסיפה לחשד. ייתכן שזו הסיבה שברגע שאבשלום מת והמרד נגמר, דוד פונה קודם כל לאנשים שבגדו בו באופן החמור ביותר, אנשי שבטו, שנשארו עם אבשלום.¹⁸ יחד עם זאת, הראשונים שיוצאים לקראתו בשובו מעבר הירדן, הם דווקא שמעי וציבא עם אלף מבני שבט בנימין.¹⁹ לא זו בלבד, שמעי מציג את עצמו ואת בני שבטו כנציגים של בית יוסף שמתחננים למחילה על בגידתם. בנקודה זו היחס של דוד לבני בנימין ולעומד בראשם הופך לקריטי- אם יסלח להם דוד, ישוב למלכותו על כל שבטי ישראל. אם ידון אותם לשבט, עלולים כל האנשים שקבלו את דוד כמלך לאחר מות איש בשת להבין, שאין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי. זאת ועוד, נוכחותו של ציבא לצד שמעי מציגה את שמעי באור חיובי בעיני דוד- עבד של בית שאול שהביע תמיכה במלך הנמלט בשעותיו הקשות, כך שנראה שבקשת המחילה ראויה לאמון. אבישי מתעקש להמית את שמעי, אך דוד מסרב וכך מתקבע היחס החיובי לשמעני כמו היחס לציבא.

כאן, שוב, נכנס מפיבשת לתמונה.²⁰ עם חזרתו לירושלים פוגש דוד את מפיבשת. תיאורו של מפיבשת מאפשר את מחלוקת רב ושמואל: "וּמְפִיבֶשֶׁת בִּן שָׁאוּל יָרַד לְקִרְאֵת הַמֶּלֶךְ וְלֹא עָשָׂה רִגְלָיו וְלֹא עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֵת בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לָמֵן הַיּוֹם לְכַת הַמֶּלֶךְ עַד הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּא בְּשָׁלוֹם". ניתן להבין כי מפיבשת מגיע לפגישה עם סימני אבלות - לא עשה רגליו ולא עשה

¹⁶ שמואל א כד, יד.

¹⁷ שמואל ב טז.

¹⁸ שמואל ב יט, מא - מד.

¹⁹ שם שם, טז - כד.

²⁰ שמואל ב יט, כה - לא.

שפמו. אם כן, ניתן לומר שהוא התאבל על לכתו של דוד ולא נהג בעצמו גינוני מלכות של תספורת בכל יום. כך ניתן להבין שטענתו נכונה וציבא הוא שרימה אותו וריגל, במובן של רכילות, על מפibשת, בפני דוד. אולם ניתן לטעון שסימני האבלות דווקא מעידים על כך שלא התכוון למפגש עם דוד והוא אינו שמח בשובו, או כהצעה חלופית, ניתן להבין שהוא מגיע לפגישה ללא סימני האבל ושמח לקראת הפגישה המחודשת עם דוד, אולם ניתן להבין שנהג בעצמו גינוני מלכות.

כך או כך, יחסו של דוד למפibשת, מקבל אופי דיכוטומי - אם יקבל את טענת מפibשת, ייתפסו שמעי וציבא כרמאים והקשר של דוד עם שאר שבטי ישראל יתערער. אם יקבל את דברי ציבא ושמעי, שבועתו של דוד ליהונתן תתערער כמו גם האמון של העם בעמידת דוד בדיבורו ובכך שדוד ממשיך את שאול ולא מחליפו. דוד בוחר בפשרה - יחלוקו. מעין משפט שלמה שמכריע את גורל הממלכה בין בית שאול ובין שבטי ישראל. תגובתו של מפibשת, שמזכירה את תגובת האם האמיתית, מציגה את מפibשת כדובר אמת, אולם את הכרעתו של דוד כבר לא ניתן לבטל ואף לא רצוי לבטל.

"וגם חצי עם ישראל"

הקשרים העדינים שנטוו בין דוד ובין העם שהיה עם בית שאול עומדים למבחן נוסף כאשר מגיע ברזילי.²¹ ברזילי הינו גלעדי, שאינו בהכרח מישראל, לפי הנזכר בעזרא ובנחמיה ומהתומכים המפתיעים של דוד בזמן המרד. לתדהמתנו, נראה שדוד מוכן להחליף את מפibשת בברזילי ולמנות אותו באוכלי שולחנו. האופן בו דוד מחזק את הקשרים שלו עם יושבי עבר הירדן המזרחי, על חשבון שמעי ובני בנימין, מביא למצב המתואר באופן כמעט מגוחך: **וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכַמְהוֹן עָבַר עִמּוֹ וְכָל עַם יְהוּדָה הֶעָבְרוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצֵי עַם יִשְׂרָאֵל**. כלומר, הפשרה אינה מרצה את שני הצדדים, אלא מאכזבת את שני הצדדים באותה מידה. כמו ששבת בנימין נחלק בין בית שאול ובין שמעי וציבא, כך נראה שחצי מעם ישראל רוצה את דוד כמחליף של בית שאול ואילו חצי מעם ישראל רוצה את דוד כממשיכו של שאול. זה ההסבר למאבק המוזר בין יהודה לישראל בנושא למי דוד שייך יותר וזה הרקע למרד שבע בן בכרי איש בנימין. מובן שמרד שבע בן בכרי מהווה רקע למרד ירבעם ברחבעם, שגם הוא משתמש באותם ביטויים ודורש מבית דוד הסכמה רחבה. כמו שדוד אינו מכריע בין מפibשת לציבא, כך הוא אינו מכריע בין אנשי יהודה לאנשי ישראל. אנשי יהודה הם שמכריעים את המאבק, מה שמאפשר לאנשי ישראל לצאת במרד גלוי. דיכוי המרד בהריגת שבע בן בכרי לבדו, אינו מאפשר איחוי של כל הקרעים בעם והאמון

²¹ שם שם, לב - מ.

במערכת המשפט של דוד יורד לשפל חסר תקדים, אולם מלכותו של דוד כבר מצליחה להתייצב בכוח צבאו ומכוח היעדר חלופות.

“לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו”

יחסו של דוד למפיבשת, לבית שאול ולשבט בנימין בכלל, משקף את יחסו האמביוולנטי של כלל העם לשבט בנימין מאז הימים שבהם לא היה מלך בישראל. בתקופת פילגש בגבעה שבט בנימין נחצה לשניים.²² לוקחי הנשים מיבש גלעד, שככל הנראה עברו את הירדן ויישבו את יבש גלעד מחדש, ולעומתם, בני בנימין חוטפי הנשים בשילה, שנשאר בגבעה ובסביבותיה, מהם הגיע שאול.²³ שאול שהגיע מחמלת ישראל על שבט בנימין וייתכן שאף “נחטף” בידי אשתו,²⁴ הופך למלך בפועל, כאשר הוא מתקן את הפילוג של שבט בנימין בינו לבין עצמו ובינו לבין שאר שבטי ישראל, במלחמה כנגד נחש העמוני. אירוע מלחמתי זה הופך את הערבות של המלך לשבט בנימין לאבן בוחן של המלוכה. ערבות שהחלה במאבק שבין יוסף ליהודה בפרשת ויגש וממשיכה עד חורבנה של ממלכת ישראל, בעקבות האכזבה של יושבי הגלעד ומעורבותם בהפיכות השלטונית התכופות בימי הדמדומים של הממלכה.²⁵

מלך במשפט יעמיד ארץ

התנהלותו של דוד לאחר מעשה בת שבע וחוסר יכולתו להכריע במתחים בין בני משפחתו ובין חלקיה השונים של החברה, מצליחים להביא למרד אבשלום מתוך ביתו ולמרד שבע בן בכרי מתוך החברה. לא יפלא בעינינו, אם כן, שהוא קורא לבנו שלמה וידידיה- על שם ברכת משה לבנימין “ידיד ה' ישכון לבטח עליו”, וששאיפתו של שלמה היא: “וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ, לְהִבְיִן בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוֹכֵל לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה”²⁶. כאשר הוא מצליח להכריע ולתת את התינוק לאמא האמיתית מתחזק האמון במלכותו ובמערכת המשפט שלו וכך הוא מצליח לשמור את כל הסדקים במצבם, עד שהוא מתחיל לנהוג כפרעה שאת בתו נשא לאישה.²⁷ שבט יהודה מופלה לטובה במהלך עבודות המס ובית יוסף

²² שופטים כא.

²³ שמואל א יא.

²⁴ רש"י בשם מדרש על שמואל א כ, ל.

²⁵ מלכים ב טו, כה.

²⁶ מלכים א ג, ט.

²⁷ ראה ע. פריש, 'הקריעה הגדולה', הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2013.

סובל ומיוסר בשוטים.²⁸ כאשר רחבעם מתכנן להגביר את הייסורים באמצעות עקרבים, הסדקים שהחלו בתקופתו של דוד, בין יהודה לישראל, צפים ועולים אל פני השטח.

סיכום

תקופת דוד, על אף הישגיה, טמנה בחובה זרעים של פילוג. יחסו האמביוולנטי לבית שאול, פרשת מפיבשת והיחס לשבט בנימין, יצרו קרע עמוק באמון שבין שבטי ישראל. חוסר אמון זה, יחד עם הניסיון להתפשר, הוביל בסופו של דבר לקיטוב שהביא לפילוג הממלכה בימי רחבעם ולחורבן ממלכת ישראל. חשוב ללמוד מטעויות העבר ולשאוף לאחדות ולצדק, תוך מתן כבוד לכל חלקי העם. הבנת יסודות הפילוג בתקופת דוד יכולה לשמש לנו כמצפן להתמודדות עם אתגרי ההווה ולבניית חברה מאוחדת וצודקת יותר, כאשר ציון במשפט תיפדה ושביה בצדקה.²⁹

²⁸ מלכים א יב, יד.
²⁹ ישעיה א, כז.